

טיפול ושיקום בני נוער בסיכון

מבוא

אחד המאפיינים של בני נוער בסיכון הוא התנהגות תוקפנית ולעיתים אלימה, יותר מאשר בני נוער שלא בסיכון, וחוסר יכולת להתמודד עם מסגרות. מוסדות המדינה מנסות לשקם את אותם בני נוער אשר נמצאים בסביבה מסוכנת למען עתידם על מנת לעזור להם להיות גורמים חיוביים יותר בחברה כאשר יגיעו לבגרותם. תכניות שיקום אלו מתקיימות עוד לפני שבני הנוער מוצאים את עצמם במסגרות כליאה שונות, במהלך הכליאה עצמה ולאחריה. מכאן עולה השאלה האם תכניות אלו אכן מצליחות לשקם את אותם הנערים ולמנוע מהם לחזור לאורח חיים עברייני. שאלת המחקר אם כן תהיה **כיצד תורמות תכניות השיקום לנערים בסיכון במניעת רצידיביזם בקרב בני נוער בסיכון.**

מחקר זה חשוב לנו משום ששיעור החזרה של נערים לאורח חיים עברייני הוא אחוז גבוה ביותר. עובדה זו היא עובדה מסוכנת לחברה אשר מקיימת בתוכה גרעין של בני נוער אשר עתידים להיות עבריינים במדינת ישראל, מבלי שיהיה ניתן לעשות דבר נגד תופעה זו. כדי לבחון דרכים ושיטות בהם תוכל המדינה לצמצם את אחוז החזרה לפשיעה, עבור הנערים והחברה כולה, יש לבחון בראש ובראשונה את התכניות הקיימות היום ולמדוד את מידת יעילותן. אם הן טובות ניתן לשלב אותן בצורה רחבה יותר, ואם לא יש לבחון דרכים אחרות. על מנת לענות על שאלת המחקר ראשית אתאר את מצב רצידיביזם של בני הנוער בישראל כדי לעמוד על הקף התופעה. לאחר מכן אתאר בקצרה מספר תכניות שיקום שונות אשר נועדו לשקם את בני הנוער העבריינים ולתת להם אפשרות אחרת בעתידם. בחלק האחרון של סקירת ספרות זו אתאר את ההשפעות השונות של תכניות מסוג זה על בני הנוער העבריינים לפי מחקרים אשר נערכו בנושא.

סקירת הספרות

רצידיביזם בקרב בני נוער בסיכון

בני נוער בסיכון הם ילדים או בני נוער אשר חיים בסביבה אשר מסכנת אותם ומשום כך לא מקבלים את הזכויות אשר מגיעות להם מטעם האמנה לזכויות הילד (סבו לאל וחסין, 2011). סיכון כזה יכול להיגרם מקשיים כלכליים, משברים משפחתיים, התמכרויות שונות, אי השתלבות במערכת החינוך וסיבות נוספות. משרד החינוך ומשרד הרווחה מפעילים תכניות ואמצעים שונים אשר נועדו לגרום לאותם בני נוער לצאת ממעגל הסיכון. למרות זאת, בני נוער בסיכון מוצאים את עצמם לעיתים במסגרות כליאה שונות לגילאים שלהם (סבו לאל וחסין, 2011).

מצד אחד, נהוג לראות בעברייניות של קטינים תוצאה של נסיבות שניתן לשנות אותם. מכיוון שבני הנוער עדיין נמצאים בשלב בו הם מעצבים את עצמם, ניתן גם להביא לתמורות גדולות יותר בהתנהגות ואורח החיים שלהם, מאשר לבני אדם מבוגרים. מצד שני, האופי הייחודי והצעיר של הילדים מביא לכך שקשה לשקם אותם ומציבה אותם בסיכון לכך שיחיו חיים עבריינים גם בבגרותם (אבגר, 2016). אוכלוסיית הקטינים, למרות התפיסה אשר מאמינה כי ניתן לשקם אותם בקלות יחסית לעומת אוכלוסיית הבוגרים,

בעלת נטייה גדולה יותר לרצידיביזם (חזרה לאורח חיים עברייני) לאחר ריצוי העונש והמאסר(תימור ושהם, 2012). עבריינים אלו, אשר גם זוכים לתכניות שיקום, מקבלים טיפול אשר מניח כי הדרך לצמצום של עבריינות חוזרת היא על ידי פיתוח קשרים עם הקהילה ועל ידי תכנית שיקום אשר מסוגלות לעזור להם להשתלב בחברה למרות העבר(תימור ושהם, 2012). נתונים אשר פרסם שירות בתי הסוהר מראים על כך שבשנים וחמישה אחוזים מן הקטינים אשר שוחררו מן המאסר בשנת 2008 חזרו למאסר עד לשנת 2013. אם נבחן את השיעור הזה בקרב אסירים בוגרים נראה כי הוא עומד על כארבעים אחוזים. זהו גם מספר גדול, אולם המספר בקרב הקטינים כמעט מכפיל אותו(אבגר, 2016).

ראוי להזכיר כי הדעות במחקר קיימת מחלוקת האם השהות במסגרת סגורה אכן משקמת את בני הנוער אשר מגיעים לאותם בתי כלא, או שכיולן במסגרת הזו עלולה דווקא להגביר את ההתנהגות העבריינית. שירות בתי הסוהר והשירות לשחרור האסיר טוענות כי אין להם עדויות על תרומת הליכי השיקום בתוך בתי הכלא ככאלה אשר מיטיבים עם בני הנוער. לעומתם חסות הנוער טוענים כי לשהות ארוכה, לצד השלמת שנות לימוד, השפעה חיובי על יכולת ההסתגלות של הקטינים לחיים נורמטיביים לאחר הכליאה(Jones, 2014).

החברה הנורמטיבית מתקשה לקבל אליה נערים משוחררים ומטילה ספק ביכולת של אותם הנערים לחזור לחיים נורמטיביים. בישראל אין תכנית שיקום שלמה לשיקום נערים לאחר השחרור ומרבית אותם הנערים חוזרים לאותה הסביבה אשר גרמה להם להיות עבריינים מלכתחילה במקרים רבים(אבגר, 2016). משום שתי הסיבות הללו, ניתן להבין מדוע אותם נערים חוזרים, במספרים גדולים מאוד, למעגל העבריינות והפשעה וקצב שיעור החזרה שלהם לבתי כלא הינו גבוה באופן מיוחד. הנערים אשר חוזרים לבתי המאסר הם אלו אשר גורמים למירב העיסוק מטעם המשטרה ומהווים את הסכנה לציבור. העלות הכספית הגבוהה מאוד של רדיפה אחר נערים, הנזק שהם גורמים לחברה, העלות של השהייה שלהם במוסדות ועוד גורמים רבים אחרים, מביאים לכך שהעלות הכלכלית של הטיפול באותם אסירים הינו גדול מאוד(Cohen, 2015). אם בעתיד לא יוכלו לצמצם את התופעה ניתן לומר במידה רבה של בטחה כי העלות תגדל עוד יותר ותפעיל לחץ נוסף על המדינה מבחינה תקציבית וחברתית. משום כך מפעילה המדינה תכניות טיפול ושיקום אשר נועדו לטפל בבעיה זו(אדלשטיין, 2013).

תכניות שיקום

בישראל קיימות תכניות אשר נועדו לשקם בני נוער בסיכון עוד לפני זמן הכליאה, בזמן הכליאה ולאחר תקופת הכליאה. סך כל מספר הילדים אשר מקבלים תכניות טיפול בקרב בני נוער בסיכון הוא כמחצית כלל הילדים אשר מאותרים על ידי משרד הרווחה. נכון לשנת 2011, מספר הילדים המאותרים עמד על כמאה חמישים אלף ילדים ורק כמחציתם קיבלו תכניות טיפול כלשהי מטעם משרד הרווחה או מוסדות אחרים(סבו לאל וחסין, 2011). כאשר נער סיכון מאותר על ידי הרשויות מתקיימת וועדה בעניין שלו אשר בוחנת כיצד ניתן לעזור לו וכך הוא מקבל מענה על הצרכים שלו.

השמה חוץ ביתית, במקרים של סביבה קשה אשר מסכנת את הילד, היא אפשרות אחת לטיפול באותם נערים בסיכון(לב שדה, 2012). תכניות אלו מנתקות את הנער מהסביבה המקורית שלו ועלולות ליצור תחושת ניכור בו משום האובדן של סביבתו המקורית. המערך החוץ ביתי מטפל בעשרת אלפים ילדים במדינת ישראל על ידי הפעלת תכניות שונות אשר נועדו לשפר את מצבם, במישור הטיפולי, חינוכי